

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մոլորեցնող մամուլի վսանգաւոր դերը.—Ռուս նացիոնալիս-անխելիքներ.—Քիշինեւի հրեական ջարդը.—Նացիոնալիս-անխելիք ամենատարածուած ռուսաց քերթի կաշառակերութիւնը.—„Новое Время“-ի աշողութիւնը.—„Русская Мысль“ ամսագրի վաճառման հարցը եւ նրա իսկական խմբագրի դրութիւնը.—Թուրքերէն լեզուով լոյս տեսնող «Զարքը Ռուս» քերթը.—Կրօնական եւ մտաւոր կապ.—Միջնակարգ դպրոցների մասին որոշում.—Նոր լեզուների գործնական պատասխաններ միջնակարգ ուսումնարաններում.—„Кавказ“-ը Սոյիի դեպքի մասին.—„Правит. Вѣстн.“-ը Պեւ. իգ. րժ. Ինս-սիտսի յուզմունքների մասին.—Պ. պ. Ա. Մանրաշեանի եւ Մ. Արամեանի դրամական նուէրները.—„Правит. Вѣст.“ Քիշինեւի անկարգութիւնների մասին.—Բարձրագոյն հրամաններ.—Կարգադրութիւններ մամուլի վերաբերեալ.—Պաշտօնից հեռացումս խղափարով.—Նախկին ոստիկանապետ Զափրովի դադապարտումը:

Մամուլը հասարակական-քաղաքական կեանքում երկսայրի սրի դեր է կատարում. մեծ բարիքների հետ նա կարողանում է և մեծագոյն չարիքների պատճառ լինել, մանաւանդ երբ հանգամանքները նպաստում են մոլորեցնող մամուլին ծածկուել «հայրենիքի միակ հարազատ դաւանների» և «ուղղափառ կրօնի պաշտպանների» գիմալի տակ: Սխառնատիկաբար կեղծելով ճշմարտութիւնը, ստեր և զրպարտութիւններ տարածելով իրանց գրական հակառակորդների դէմ, ստութիւն ներշնչելով դէպքի նոյն պետութեան օրէնքների տակ ապրող այլազգիները—այդ նեղ ազգասէրները կամ չովինիստները, որ նոյնն է թէ նա-ցիոնալիստները, բոլոր երկրներում հանդիսանում են յետագի-մութեան և անարդարութեան ջատագոյներ: Աւելի վտանգաւոր է դառնում նրանց գործունէութիւնը, երբ պետութեան մէջ գոյութիւն ունեցող կարգերի գոյութեամբ հասարակական կար-ծիքը ղեկավարող դեր չէ կատարում և նախաձեռնութիւն չ'ունի օրէնսդրական-վարչական գործերում: Այդ հանգամանքներում աւելի դժուար է լինում մաքառել մամուլի վնասակար ազդե-

ցութիւնների դէմ: Եւ ահա օրէցօր, կաթիլ-կաթիլ թունաւորում են իրանց գրուածքներով անարդարութեան և խաւարի ներկայացուցիչները տգէտ ու նախապաշարուած ամբողջ մտածողութիւնը, աւելի ևս խոր կերպով արմատացնելով նրա մէջ հին դարերից մնացած անմիտ նախապաշարմունքները:

Մի այդպիսի ցաւալի միջնագարեան նախապաշարմունք է բրիտոնեաների վերաբերմունքը դէպի հրէաները: Տգէտ ամբողջ ի միջի այլոց հազար ու մի առասպելներ է պատմում այն մասին, թէ հրէաները գողանում են քրիստոնեայ մանուկներին և դրանց արիւնով բաղարջ պատրաստում... Եւ ահա զանաւում են մամուլի դժոճիչներ, որոնք տարիներ շարունակ գրգռում են ամբօրը այդ ընդունակ և հաշածուած ջեղի դէմ: Ռուսաստանի մայրաքաղաքների թերթերից հակահրէական պրոպագանդով հռչակուած են „Новое Время“, „Свѣтъ“ Պետերբուրգում, և „Московскія Вѣдомости“, „Московский Листокъ“ Մոսկուայում, ամսագրներից՝ „Русскій Вѣстникъ“ (Վելիչկօի): Ճաւային այն է, որ ձրի ժողովրդական գրագարան-ընթերցարաններում թողարտուած են հէնց այդ թերթերը... Գաւառական թերթերից Բեսսարաբիայում ամենատարածուած լրագիրն է „Бессарабецъ“, որի հրատարակիչ-խմբագիր Կրուչեւանը մի կատաղի հակահրէական է: Այդ պարոնը կարող է իր անձը դասել պ. պ. Սուվորինի, Կոմարովի, Գրինգմուտի և Վելիչկօի՝ այդ փառաւոր թիթու ազգաւէրների և օտարակերների շարքում:

Հինգ տարի շարունակ իր թերթի մէջ Կրուչեւանը գլորում էր ուղղափառներին հրէաների դէմ, և ահա այս տաւալ Զատիկական տօներին նա և նրա հետ ամբողջ աշխարհը տեսան այդ զգուելի պրոպագանդայի սոսկալի հետեանքները:

Սիրոյ և հեզութեան Ուսուցիչ Քրիստոսի յարութեան տօները Քիչինեւի հրէաների համար դառան չարչարանքների և ջարդի սոսկալի օրեր. ուղղափառ ռուս ամբօրը մի չարք քստմնելի բարբարոսութիւններ կատարեց իր համաքաղաքացի հրէաների դիմին: Ականատեսները պատմում են զարհուրելի ֆակտեր:

Ջարդից յետոյ Քիչինեւը այնպիսի տեսք էր ստացել, որ կարծես այդ քաղաքը թշնամու աւերումների լինէր մատնուած. համարեա բոլոր հրէական տներն ու խանութները, թէ քաղաքի կենտրոնում և թէ ծայրերում, քարուքանդ են արուած, աւարառութեան ենթարկուած: Չեն խնայել նաև քաղաքից դուրս գտնուած հրէական այգիները և ամառանոցները: Փողոցներն ու կառէրները ծածկուած են բարձրից և զօչակներից թափուած փետուրներով: Աւերմունքի են ենթարկուել հրէական սինագոգ-

ները, ուր մոլեզնած ֆանատիկոսները չեն յարգել նոյնիսկ ս. գրքերը:

Զարդից յնասուել են գլխաւորապէս ազբառ հրէաները: Վնասը միլիոններով է հաշւում: Զարդոզները կահկարասիքի կտորներով և մահակներով հարուածներ են եղել հասցնում, բնտրելով անպաշտպան հրէաների խեղճ գլուխները: Սպանուած են հրէաներից 45 հոգի, հիւանդանոցում անյոյս դրուծեան մէջ պառկած են 60 հոգի և վիրաւորուած են մի քանի հարիւր: Պատմում են, թէ կատաղած ուղղափառները հրէաներին գցում էին երրորդ յարկից փողոցների սալայատակների վրայ: Եղել են և կանանց բռնաբարելու դէպքեր...

Երեք օր շարունակ Քիշինեւի փողոցներում չրջում էին շարդոզները, բաժանուելով 10—20 հոգուց բաղկացած խմբերի, որոնց հետեւում էր հետաքրքրուողների բազմութիւն: Ասում են, որ այդ հանդիսականները, որոնց մէջ և «խնտելիզեմներ», խրախուսում էին այդ բարբարոսութիւնների հեղինակներին: „Русс. Вѣд.“, С.-Петербург. Вѣд.“ և „Новости“ լրագրների թղթակիցները, ինչպէս և Քիշինեւի քաղաքային Դուման, վկայում են, որ տեղական պոլիցիան իրան չառ թոյլ էր պահում այդ անկարգութիւնների ժամանակ: Դեռ Զատիկից երկու շաբաթ առաջ քաղաքում յամառութեամբ լուրեր էին պտտում «ջնուգներին ջարդելու» նախապատրաստումների մասին: „Кіевлянинъ“ թերթը ասում է. «Բոլորովին անհասկանալի են երևում տեղական իշխանութիւնների անզօրութիւնը և անկարգադիր վարմունքը»: „Русское Слово“-ի ասելով՝ «Քիշինեւի Դուման իր արտակարգ ժողովում միաձայն որոշեց դարձնել ներքին գործոց մինիստրի ուշադրութիւնը տեղական պոլիցիայի թոյլ գործունէութեան վրայ և զօրեղացնել պոլիցիական վերահսկողութիւնը ապագայում»:

Կրուչեւանները այժմ կարող են հրճուել իրանց քարոզների փայլուն հետեւանքներով: Ասենք՝ այդ տիպի պարոնները, իրանց ներկայացուցիչ Սուվորինի նման գիտեն ճարպիկ կերպով դուրս պրծնել անախորժ դրութիւններից, թէև ոչ միշտ միատեսակ աջողութեամբ: Այդպէս, Սուվորինի կամակատար Բուլգակովը, որ անցեալ տարուայ վերջում մի արշաւանք էր սկսել „Новое Время“-ի մէջ՝ բազմաթիւ թերթերի հրատարակիչ Բամմի դէմ, այժմ լուրջ կերպով մեղադրուած է ուղղակի կաշառակերութեան մէջ: „Новое Время“-ի խմբագրութեան վրայ մի շարք նման մեղադրանքներ են սկսել տեղալ ամեն կողմից... Այդ լրագրի աշխատակիցներից մէկը, պ. Զերմանը, այժմ հեռացուել է խմբագրութիւնից, որովհետեւ համարձակուել է երևան

հանել պ. խմբագրի արարքները: Բուլղակովը իրան արդարացրեց համար պոեմ կեղտ է քսում իր աշխատակիցներին մի քանիսի վրայ: Խմբագրությունից արտաքսուած Չերմանը իր պատիւը վերականգնելու համար այլ ղէնք չի գտել, բացի շուն ծնեկու մտրակից... Եւ մարտի 15-ին „Новое Время“-ի խմբագրատան առաջ տեղի է ունենում մտրակով մենամարտութիւն, տուրուգմբոց խմբագիր Բուլղակովի ու Չերմանի մէջ...

Չը նայած այդ բոլոր սկանդալներին, Սուվորինը և իր հետեւողները շարունակում են մեծ աջողութեամբ բրանց նացիոնալիստական—անտիսեմիտական միասինութիւնը չէ Ալեքսէյ Սուվորինը իր կեանքի երկար տարիների փորձով մօտից ուսումնասիրել ամբոխի հոգեբանութիւնը, որով աջողութիւնը ամեն ինչ մոռացնել է տալիս. ո՞վ է հարցնում, թէ ինչ ճանապարհով ես նիւթական ոյժ ձեռք բերել: Շատ ճարպիկ մարդ է Սուվորինը. դաւառական ուսումնարանի այդ նախկին ուսուցիչը և զանազան թերթերի դաւառական թղթակիցը յետոյ դառնում է մայրաքաղաքի մի տարածուած թերթի սրամիտ ֆելիետոնիստ ու պամֆլետիստ: Իսկ 1876 թւականից ձեռք բերելով «Новое Время»-ն նա թողնում է և՛ չափաւոր լրերալուծիւնը ու կամացկամաց դառնում հզօր քամիների ուղղութեամբ տատանուող մի եղեգն, որ զիտէ հանգամանքներից և ամբոխի նախապաշարմունքներից շահուել. թթու ազգասիրութիւնն ու օտարակերութիւնը ընդհանրապէս և հակահրէականութիւնը մասնաւորապէս դառնում են նրա ճարպիկ գրական գեղեֆաների առարկան: Հետեանքը նիւթական կողմից փառաւոր էր. „Новое Время“-ն այժմ ամենատարածուած թերթն է, նա ունի 60 հազար բաժանորդ...

Երբէք այսպիսի նիւթական աջողութեան ի հարկէ չէր կարող հասնել Վիկտոր Գոլցեւի նման մի հրապարակախօս, չը նայած իր գիտական լուրջ պատրաստութեան (նախկին պրոֆէսոր) և լայն մարդասիրական ու ազատասիրական սկզբունքներով տողորուած հրապարակախօսութեան: Նա 20 տարի շարունակ ղեկավարել է „Русская Мысль“ ամսագիրը: Այժմ, ինչպէս երևում է, Վ. Գոլցեւը ստիպուած պէտք է լինի թողնել այն ասպարէզը, որին նա նուիրուած էր իր ամբողջ էութեամբ, մոռանալով հառարարական ծառայութեան մէջ իր անձնական շահերը:

«Նշմարւում է մի գրական աղէտ,—գրում են „С.-Пет. Вѣд.“ թերթին Մոսկուայից—ծախւում է „Русская Мысль“ ամսագիրը: Այդ վաճառումը արգէն ոչ ոքի համար զազանիք չէ, և գործի շահի տեսակէտից ցանկալի է, որ այդ բանի մասին

որքան կարելի է չատ անձինք խմանան: Ամսագրի հրատարակիչ-խմբագիր Լավրովին, որ վճռել է հրատարակութիւնը ծախել, արդէն արուել են մի քանի լուրջ առաջարկութիւններ, ի միջի այլոց Մոսկուայի մի խումբ ժուրնալիստների կողմից, որոնք ցանկանում են „Русская Мысль“-ը հրատարակել պայերով: Այդ առաջարկութիւնը, ի հարկէ, չատ լաւ է, սակայն հազիւ թէ նա ժպտայ նրանց, որոնք զիտեն ամսագրի ներքին կողմը: Ոչ որի համար գաղտնիք չէ, որ «Р. М.»-ի իրական խմբագիրը Վ. Ա. Գոլցեւն է: Նա վարում էր օրդանը 20 տարի՝ լինելով ամսագրի ներկայացուցիչ նաև մամուլի գործերի զխաւոր վարչութեան առաջ: „Рус. Мысль“ թէ իր նիւթական և թէ բարոյական աշոգութեամբ ամբողջապէս պարտական է Վ. Ա. Գոլցեւին, որ կարողացաւ ամսագրի շուրջը միջնորդ գտեղծել: Ի հարկէ, ամսագրի ուրիշի ձեռք անցնելը կարող է խմբագրութիւնից Գոլցեւի հեռանալու պատճառ լինել: Ասում են, թէ «նախագալով այգպիսի հետեանք», Վ. Ա. Գոլցեւը երգուեալ հաւատարմատար է գրուել: Պէտք է ցանկալ, որ այդ լուրերը չ'արդարանան, և որ ամսագիրը մնար նրա ձեռքում, ով իրապէս նրան ստեղծեց և գրոշանոց վարձատրութեամբ՝ բառացի հասկացողութեամբ՝ առանց կռացած մէջքը ուղղելու՝ աշխատելով, դրեց այդ ամսագիրը մամուլի չիտակ օրգանի պատուանդանի վրայ»:

Բնականաբար, ներկայ հասարակական պայմաններում գրական գործիչները, նոյնիսկ ուսական կեանքում, կատարելով այնպիսի մաշող և պատասխանատու աշխատանք, ինչպիսի է իրական խմբագրի պաշտօնը, չի կարող յոյս ունենալ այնպիսի նիւթական ասպնդութիւն ձեռք բերելու վրայ, ինչպէս հետութեամբ այդ իրագործւում է ոուս գեղարուեստական խոշոր տաղանդներէ կեանքում,—բայց և այնուամենայնիւ սարսափելի ապերախտութիւն կը լինի, եթէ իսկապէս ստիպուած լինի գրական ասպարիզում իր երիտասարդ աւիւնը սպառած մարտնչողը իր կեանքի վերջալուսի մօտ լոկ հացի խնդրի համար, աշխատել ոչ իր ձգտումներին համապատասխան ասպարիզում: Յաւալի իրականութիւն, որ Սուվորինսերին դարձնում է միլիոնատէր, իսկ Գոլցեւներին ընդ միշտ թողնում է ինտելիգենտ սրբոլետարի դերում...

Այգպիսի հեռանկար միշտ պէտք է աչքի առաջ ունենայ հասարակական գործիչը և մեղանում... Բնականաբար աւելի ևս ծանր պէտք է լինի մամուլի աշխատաւորների վիճակը մեղանից անդամ կուլտուրայէս ստոր թուրքերի մէջ: Այդ երեւ լաւ գիտէ թիֆլիսում մարտի 30-ից լոյս տեսնող թուրքական «Շարքի-Ռուս» թերթի հրատարակիչ-խմբագիր Մոհամմէդ Շախ-

տախտինակին, որ որոշ անուն ունի և՛ իբրև տեղական ուսուցիչների աշխատակից: Սօսել այն մեծ կուլտուրական նշանակութեան մասին, որ պէտք է ունենայ այդ միակ թուրքական լըրագիրը թէ թուրքերի մտաւոր առաջադիմութիւն և թէ առհասարակ ամբողջ Անդրկովկասի համար, որի ազգաբնակչութեան ամենատուար, միևնոյն ժամանակ և ամենախաւար մասը թուրքն է—նշանակում է կրկնել մի անվիճելի ճշմարտութիւն:

Մեզ հարեան թուրքերը մինչև այժմ իրար հետ կապուած էին կրօնական նեղ կապերով, այժմ աւելանում է նրանց կեանքում և մի նոր մտաւոր գործօն, որ ունի յատկութիւն ընդարձակելու նեղ կրօնական կապը, դարձնելով նրան միջազգային, համապետական և համաշխարհային. մամուլն է, որ իրարից կտրուած նեղ ազգային—կրօնական լճակները միացնում է իրար հետ և դարձնում համամարդկային կեանքի ովկիանոս, մինչդեռ ամեն կողմից կտրուած, լոկ իր կեանքով ապրող լճակը հնչառութեամբ ներկում է և դառնում ճահիճ, այդ վտանգից ազատում է նրան շխտակ ուղղութիւն և լայն հորիզոններ ունեցող մամուլը, որ ընդունակ է միացնել առանձին լճակները և ներխուժից ազատ պահել դրանց նաև անհատական կեանքը...

Լ. Ս.

25 ապր.

«Правительств. Вѣстникъ»-ում հրատարակուած են ժողովրդական լուսաւորութեան միջոցներին Բարձրագոյն տուած հրահանգները, որոնք պէտք է հիմք ծառայեն միջնակարգ դրպրոցի վերակազմութեան վերաբերեալ օրէնսդրական աշխատանքների համար: 1) Գիմնազիաները պահպանում են ութ դասարանեան կազմը. նրանց մէջ աւանդուում են երկու հին լեզուներն ևս, բայց յունարէնի դասաւանդութիւնը նրանցից շատերի մէջ անարարտադիր կը լինի: Գիմնազիական դասընթացքի իւրացումը արտօնութիւն է տալիս մտնելու համալսարանները: 2) Բէալական դպրոցները, որոնց ուսման ծրագիրը պէտք է ներթափանցի վերաբնակչութեան, պահում են իրանց վեց հիմնական և եօթներորդ լրացուցիչ դասարանները: Այս վերջին դասարանըն աւարտելը իրաւունք է տալիս մտնելու բարձրագոյն տեխնիկական ուսումնարանները: 3) Բացի գիմնազիաներից և բէալական ուսումնարաններից՝ կը կազմակերպուեն ուրիշ միջնակարգ դպրոցներ ամբողջացրած հանրակրթական ուսման ծրագրով բաղկացած վեց դասարաններից: Այս ուսումնարաններում ուսման աւարտումը իրաւունք է տալիս ծառայութեան մտնելու: